

УДК 331.28(477)

JEL J30, J38

DOI 10.32782/2786-765X/2023-2-7

Перегудова Т.В.кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник сектору економіки праці
відділу соціоекономіки праці*Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3093-6104>

ЗАБОРГОВАНІСТЬ ІЗ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПЯМИ РЕФОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН НА СВОЄЧАСНЕ ОТРИМАННЯ ВИНАГОРОДИ ЗА ПРАЦЮ

Однією з проблем у системі оплати праці в Україні є заборгованість із заробітної плати. Це призводить до зменшення рівня доходів та купівельної спроможності громадян та порушує їх права на своєчасне отримання винагороди за працю. Питання загострилося під час війни в Україні як наслідок нестабільності ведення господарської діяльності, економічної та фінансової криз. Ще одним інституційним чинником, який вплинув на рівень заборгованості із заробітної плати – це прийняття Урядом України рішення про припинення на період воєнного стану перевірок бізнесу, зокрема з питань законодавства про працю та про охорону праці. Оплата праці є важливим та основним елементом формування грошових доходів і сукупних ресурсів домогосподарств. Затримка заробітної плати залишає домогосподарства без значної частини доходів, загострюючи проблему бідності населення, соціальної якості та забезпечення гідних умов життя. Стаття присвячена аналізу заборгованості із заробітної плати з визначенням причин загострення проблеми. Здійснено оцінку інституційного забезпечення права працівників на своєчасну оплату праці в Україні до військових дій та в умовах війни. Надано оцінку Проекту про внесення змін до деяких законів України щодо посилення захисту вимог працівників щодо виплати заборгованості із заробітної плати, в тому числі у випадку неплатоспроможності роботодавця (номер 9510 від 19.07.2023), який підготовлено для захисту прав працівників в умовах воєнного часу. Досліджено національне та світове законодавство для посилення захисту прав працівників на своєчасне отримання винагороди за працю. Визначено пріоритети реформування національного законодавства з означеної проблематики. Пропозиції стосуються створення фонду гарантування вкладів із забезпеченням обов'язкового державного контролю. Необхідно створити умови для «прозорого» механізму захисту прав найманих працівників. Реформування оплати праці в частині захисту прав працівників у випадку затримки заробітної плати має відбуватися з урахуванням пропозицій та рекомендацій, викладених у Дорожній карті з вирішення проблем заборгованості із заробітної плати в Україні, яка сформована в межах Проекту МОП «Оплата праці в Україні: технічна допомога задля подолання заборгованості із заробітної плати, встановлення мінімальної зарплати та рівного винагородження».

Ключові слова: гідна праця, заробітна плата, заборгованість, доходи, реформи, права найманих працівників.

Постановка проблеми. Дотримання принципів гідної праці є важливою складовою національної політики України. Однією з проблем у системі оплати праці в Україні є заборгованість, що призводить до зменшення рівня доходів та купівельної спроможності громадян та порушує їх права на своєчасне отримання винагороди за працю. Кожний новий уряд України заявляв про наміри подолання даної проблеми. Питання загострилося під час війни в Україні як наслідок руйнацій, нестабільності ведення господарської діяльності, економічної та фінансової криз.

Ще одним інституційним чинником, який вплинув на рівень заборгованості із заробітної плати – це прийняття Урядом України рішення про припинення на період воєнного стану перевірок бізнесу, зокрема з питань законодавства про працю та про охорону праці (Постанова Кабінету Міністрів України

від 13 березня 2022 р. № 303. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану [18]). Метою даної Постанови є створення умов адаптації бізнесу до умов військового стану. Однак, це призвело до порушень трудового законодавства.

До Державної служби України з питань праці звернулося більше 27 тисяч громадян стосовно різних порушень, які стосуються неоформлення трудових відносин, невиклати заробітної плати, незаконного звільнення з роботи або призупинення дії трудових договорів. За період з 10 по 17 червня у ході моніторингових інформаційно-роз'яснювальних заходів у взаємодії з органами Національної поліції інспекторами праці встановлено понад 330 випадків використання незадекларованої праці та 30 випадків, які мають ознаки трудової експлуатації та примусової праці [5].

Реакцією на такі події стало часткове відновлення права проводити перевірки, але виключно на підставі:

- звернення працівників про порушення їх трудових прав;
- доручення Прем'єр-міністра України, зокрема щодо дотримання строків виплати заробітної плати;
- у разі настання нещасного випадку на виробництві;
- у період війни інспектуванню підлягають лише такі сфери:
  - оформлення трудових відносин,
  - законність припинення трудових договорів,
  - дотримання вимог Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [5; 18].

Забезпечення дотримання прав найманих працівників на своєчасну оплату праці потребує окреслення напряму реформ з урахуванням вже сформованого інституційного середовища із забезпечення гідної праці, з урахуванням пропозиції МОП, Федерації профспілок України та провідних вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема заборгованості із заробітної плати постійно розглядається в науковому середовищі. Науково-методичною базою при написанні статті стали видання МОП, матеріали Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України, присвячені регулюванню оплати праці та механізмам подолання заборгованості з заробітної плати, наукові праці вітчизняних вчених, фахівців у цій сфері.

Значний внесок у вирішення проблем оплати праці зробив Куліков Г. [13], предметом досліджень якого стали залежність заробітної плати та продуктивності праці, вплив кризи на заробітну плату та окреслення шляхів розірвання кола низьких заробітних плат тощо. Аналізу стану з виплати заробітної плати та шляхам розв'язання проблем погашення її заборгованості присвячено дослідження Яценко Л. [22]. Аналізу норм права для захисту прав громадян на своєчасну оплату праці присвячено статті Коваленко А. [7].

Опрацювання наукових праць підтверджує актуальність досліджень, пов'язаних із визначенням напрямів забезпечення гідної оплати праці із дотриманням права працівників на своєчасну оплату праці.

Мета статті – дослідити тенденції із заборгованості заробітної плати в Україні та обґрунтувати напрями реформ в системі оплати праці з огляду на національні особливості та позитивні світові практики захисту прав найманих працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що оплата праці

є важливим та основним елементом формування грошових доходів і сукупних ресурсів домогосподарств. У складі грошових доходів оплата праці в 2021 р. становила 63,5 %, у загальних доходах – 60,8 %, у сукупних ресурсах – 59,8 % (табл. 1).

Проблема заборгованості із заробітної плати властива Україні давно. Як видно з табл. 2 з роками вона загострювалася, що є порушенням прав працівників. Станом на 1 січня 2022 р. кількість працівників, яким не виплачено заробітну плату, становила 113,8 тис. осіб, сума боргу в цілому по економіці становила 3207,1 млн грн, в середньому на одного працівника 28191 грн [14].

З даних табл. 2 видно, що заборгованість у 2022 р. в порівнянні з 2015 р. збільшилася в 2,4 рази. Найбільші обсяги заборгованості характерні для промисловості (станом на 1 січня 2022 р. – 2409,8 млн грн), що обумовлено і більшою середньообліковою чисельністю штатних працівників. Різко зросла заборгованість із заробітної плати у таких сферах економічної діяльності: будівництво, інформації та телекомунікації, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги. Деяко зменшилися обсяги заборгованості в 2022 р. у порівнянні з 2021 р. у сільському, лісовому та рибному господарстві, тимчасовому розміщуванні й організації харчування, фінансовій та страховій діяльності, операціях з нерухомим майном. Однак, заборгованість у цих сферах економічної діяльності все ще залишається значно більшою по відношенню до 2015, 2019, 2020 років.

Заборгованість із заробітної плати негативно впливає на купівельну спроможність населення, яка і так зменшилася в останні роки. Затримка заробітної плати залишає домогосподарства без значної частини доходів, загострюючи проблему бідності населення, соціальної якості та забезпечення гідних умов життя.

За даними Національного банку України реальна заробітна плата у 2022 р. становила –11,4. Хоча в подальшому прогнозується, що вона стане позитивною, однак, ще значно відставатиме від номінальної заробітної плати. За даними табл. 3 помітно, що у 2022 р. значно підскочив індекс споживчих цін і досяг рівня 26,6, що також негативно відобразилося на купівельних можливостях домогосподарств.

Спрямовуючи зусилля на підтримку доходів населення та захист прав працівників на своєчасну оплату праці, слід зазначити, що вимог працівників у випадку неплатоспроможності підприємства стосуються

Таблиця 1

Структура грошових доходів і сукупних ресурсів домогосподарств

(у середньому за місяць)

	Всі домогосподарства							
	у середньому на домогосподарство (грн)		у % до грошових доходів		у % до загальних доходів		у % до сукупних ресурсів	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Оплата праці	7245,31	8659,49	62,0	63,5	59,2	60,8	58,3	59,8
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	714,86	827,95	6,1	6,0	5,8	5,8	5,8	5,7
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	267,74	362,55	2,3	2,7	2,2	2,5	2,2	2,5
Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайми нерухомості тощо)	151,72	178,14	1,3	1,3	1,2	1,3	1,2	1,2
Пенсії	2236,90	2511,07	19,2	18,4	18,3	17,6	18,0	17,3
Стипендії	26,21	34,39	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	326,23	337,95	2,9	2,6	2,7	2,3	2,6	2,3
у тому числі:								
допомога по безробіттю	41,58	30,86	0,4	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2
допомога малозабезпеченим сім'ям	15,12	15,13	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
допомоги на дітей	113,46	97,27	1,0	0,7	0,9	0,7	0,9	0,7
субсидії та пільги готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	97,03	133,91	0,8	1,0	0,8	0,9	0,8	0,9
інші	59,04	60,78	0,6	0,5	0,6	0,4	0,5	0,4
Грошова допомога від родичів та інших осіб	411,75	466,84	3,5	3,4	3,4	3,3	3,3	3,2
Аліменти	29,91	26,06	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Інші грошові доходи	259,96	212,04	2,2	1,6	2,1	1,5	2,1	1,5
Грошові доходи	11670,59	13616,48	100,0	100,0	95,3	95,5	93,9	93,9
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	406,71	439,59			3,3	3,1	3,3	3,0
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	14,02	12,98			0,2	0,1	0,2	0,1
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо	12,45	23,17			0,1	0,2	0,1	0,2
Пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку	14,61	19,81			0,1	0,1	0,1	0,1
Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	129,42	135,89			1,0	1,0	1,0	0,9
Негрошові доходи	577,21	631,44			4,7	4,5	4,7	4,3
Всього загальних доходів	12247,80	14247,92			100,0	100,0	98,6	98,2
Доходи від продажу особистого і домашнього майна	6,11	37,67					0,0	0,3
Доходи від продажу нерухомості	3,94	22,37					0,0	0,2
Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	174,42	182,61					1,4	1,3
Всього сукупних ресурсів	12432,27	14490,57					100,0	100,0

Джерело: [14]

Таблиця 2

**Заборгованість із виплати заробітної плати на 1 січня відповідного року
за сферами економічної діяльності**

(млн грн)

	2015	2019	2020	2021	2022
Усього	1 320,0	2 645,1	3 034,4	3 136,7	3 207,1
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	20,7	20,8	29,5	54,1	45,3
Промисловість	789,3	2 090,2	2 412,4	2 298,9	2 409,8
Будівництво	65,4	72,1	43,3	43,8	94,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	17,4	28,6	40,8	38,2	32,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	209,5	186,9	210,2	277,4	201,7
Тимчасове розміщення й організація харчування	1,9	0,6	0,4	7,9	2,2
Інформація та телекомунікації	1,9	8,7	6,4	9,4	18,0
Фінансова та страхова діяльність	5,8	20,7	11,0	15,7	9,5
Операції з нерухомим майном	19,4	63,8	51,8	53,6	35,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	99,5	120,2	182,7	267,0	274,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	9,9	8,2	11,3	14,3	19,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	26,5	4,4	3,6	6,2	4,0
Освіта	29,3	5,3	13,3	16,6	8,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	10,7	14,1	17,6	31,7	50,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	11,8	0,6	–	0,7	1,4
Надання інших видів послуг	1,0	0,1	0,1	1,3	0,2

Джерело: [14]

Таблиця 3

Макроекономічний прогноз Національного банку України (липень 2023)

Показники	2019	2020	2021	2022	2023		2024		2025	
				факт/ оцінка	поточний прогноз	прогноз 04.2023	поточний прогноз	прогноз 04.2023	поточний прогноз	прогноз 04.2023
Номінальний ВВП, млрд грн	3977	4222	5451	5191	6525	6510	7620	7700	8830	8910
Реальний ВВП	3,2	-3,8	3,4	-29,1	2,9	2,0	3,5	4,3	6,8	6,4
Дефлятор ВВП	8,2	10,3	25,1	34,3	22,2	22,9	12,8	13,4	8,5	8,7
Індекс споживчих цін (середнє за період)	7,9	2,7	9,4	20,2	14,7	17,1	10,4	12,8	7,1	7,6
Індекс споживчих цін (на кінець періоду)	4,1	5,0	10,0	26,6	10,6	14,8	8,5	9,6	6,0	6,0
Індекс цін виробників (на кінець періоду)				35,0	9,0	9,0	5,0	5,0	6,0	6,0
Номінальна заробітна плата, (у середньому за період)	18,4	10,4	20,9	6,0	19,6	21,9	16,1	19,2	12,8	12,7
Реальна заробітна плата (у середньому за період)	9,8	7,4	10,5	-11,4	3,9	3,7	5,2	5,7	5,4	4,9
Рівень безробіття, % (МОП, у середньому за період)	8,2	9,5	9,8	21,1	19,0	18,3	16,9	16,5	14,4	14,7

Джерело: [6, с. 45]

Конвенція МОП № 95 про захист заробітної плати (1949 р.), Конвенція МОП № 173 про захист вимог працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця (1992 р.) та рекомендація МОП № 180 про захист вимог працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця (1992 р.) [10; 11; 21].

Статтею 11 Конвенції МОП № 95 встановлюється пріоритетність виплати заборгованості із заробітної плати при розподілі активів роботодавця в разі банкрутства або неплатоспроможності. В Конвенції № 173 визначено стандарти щодо сфери охоплення, обмежень і черговості, які не були повністю описані в Конвенції № 95, та запроваджено схеми гарантування заробітної плати.

Також питання заборгованості із заробітної плати регулюється Європейською соціальною хартією (переглянутою) – договір Ради Європи, який гарантує основні соціальні та економічні права та супроводжує Європейську конвенцію з прав людини, яка стосується громадянських і політичних прав [2].

В умовах війни питання трудового права регулюються Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», метою прийняття якого стало врегулювання окремих питань трудових відносин між працівником та роботодавцем в умовах воєнного часу, враховуючи необхідність забезпечення збалансованості між скороченням витрат роботодавців на оплату відпусток, надурочних годин, годин роботи у святкові та вихідні дні тощо, та забезпеченням мінімально необхідних прав та гарантій працівників. Законом встановлюється особливе регулювання трудових відносин між роботодавцями та працівниками, зокрема, щодо укладення та розірвання трудових договорів, зміни істотних умов праці, переведення на іншу роботу, надання відпусток, максимальної тривалості роботи протягом тижня та періоду відпочинку, оплати праці та інше [4; 19].

Також з метою адаптації бізнесу до умов ведення господарської діяльності в умовах воєнного стану Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову від 13 березня 2022 р. № 303 Про припинення заходів державного нагляду (контролю) державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану, якою встановлено припинення проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [18].

Щодо законодавства України в контексті захисту прав найманих працівників від

затримки заробітної плати, яке діяло в мирний час, то воно сформовано наступними нормативно-правовими документами: Кодекс законів про працю України, Кодекс України про адміністративні правопорушення; Кримінальний кодекс України; Закон України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати».

Статтею 97 Кодексу законів про працю України зазначено про першочерговість оплати праці працівникам, статтею 115 визначено строки виплати заробітної плати, а статтею 117 відповідальність за затримку розрахунку при звільненні. Особливу увагу хотілося б звернути увагу на статтю 265 «Відповідальність за порушення законодавства про працю», якою передбачено: «Юридичні та фізичні особи – підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу в разі: ... порушення встановлених строків виплати заробітної плати працівникам, інших виплат, передбачених законодавством про працю, більш як за один місяць, виплата їх не в повному обсязі – у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення» [8].

Слід зазначити, що у період дії воєнного стану у разі виконання в повному обсязі та у встановлений строк приписів про усунення порушень, виявлених під час здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю), штрафи, передбачені статтею 265, не застосовуються згідно із Законом № 2136-IX від 15.03.2022 з урахуванням змін, внесених Законом № 2352-IX від 01.07.2022 [8].

Наведене актуалізує питання щодо регулювання погашення заборгованості з оплати праці при умові подальшої зайнятості в межах даної організації.

Притягнення до відповідальності за несвоєчасну виплату заробітної плати здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 41²) [9].

Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат регулюється також статтею 175 Кримінального кодексу України: «1. Безпідставна невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленої законом виплати громадянам більш як за один місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності чи громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, – карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на

строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років» [12].

Законом України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» передбачено компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати (далі – компенсація) провадиться у разі затримки на один і більше календарних місяців виплати доходів (ст. 2) [3]. Розрахунок здійснювався на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2001 р. № 159 Про затвердження Порядку проведення компенсації громадянам втрати частини грошових доходів у зв'язку з порушенням термінів їх виплати [15].

На посилення захисту працівників від несвоєчасної виплати заробітної плати були спрямовані Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2009 р. № 863 Про посилення контролю за погашенням заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат [16], Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1007 Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення) [17].

У зв'язку з тим, що у період воєнного стану державний контроль за дотриманням трудового права обмежений та актуальністю питання захисту прав працівників на своєчасну оплату праці було підготовлено Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо посилення захисту вимог працівників щодо виплати заборгованості із заробітної плати, в тому числі у випадку неплатоспроможності роботодавця (№ 9510 від 19.07.2023), значний внесок при підготовці якого внесла Федерація професійних спілок України [20].

Щодо аналізу Законопроєкту № 9510, то позитивним моментом є захист найманих працівників від заборгованості заробітної плати шляхом встановлення дозволу не виходити на роботу, виплати пені за прострочення. Позитивним є також аспект, пов'язаний з тим, що у випадку неплатоспроможності роботодавця держава пропонує компенсацію, виступаючи гарантом захисту прав працівників

Серед дискусійних моментів варто назвати особливості ведення господарської діяльності в умовах війни, коли затримка з виплати заробітної плати може бути як наслідок військових дій. Через збої у технологічних процесах, скорочення замовлень на продукцію та послуги, пошкодження інфраструктури роботодавця

може опинитися в умовах неможливості виконати свої договірні зобов'язання. Бувають випадки із затримки платежів організаціям, що тягне за собою і затримки з виплати заробітної плати.

Виникає питання щодо доопрацювання Законопроєкту № 9510 з урахуванням причин затримки заробітної плати шляхом документального оформлення згоди між роботодавцем та найманим працівником на певний термін затримки з подальшою виплатою заробітної плати.

Чинником, який зменшує ефект Законопроєкту № 9510, є тіньова економіка та неформальна зайнятість, виплати в конвертах, що значно зменшує охоплення працівників соціальним захистом.

В даному напрямку науковцями пропонується зменшити навантаження на фонд оплати праці і значно підвищити відповідальність роботодавців і найманих працівників за ухилення від сплати податків. Легалізація зарплат може бути забезпечена у разі реалізації принципів соціального діалогу, задекларованих у Конвенціях Міжнародної організації праці й ратифікованих Україною [13].

Варто також нагадати, що для вирішення проблеми із затримки та заборгованості заробітної плати, в 2021 р. МОП було запропоновано Дорожню карту з вирішення проблем заборгованості із заробітної плати в Україні [1], в якій представлено аналіз регулювання заборгованості із заробітної плати через банкрутство та з інших причин, сформовано пропозиції для розробки процедур ефективнішого вирішення проблеми заборгованості із заробітної плати.

Серед питань, які розглядаються в даній Дорожній карті хотілося б звернути увагу на те, що для захисту прав працівників від затримки заробітної плати в різних країнах світу створюються фонди гарантування заробітної плати. Наведено їх різновиди та досвід деяких країн світу щодо їх функціонування та фінансування, що було предметом пропозицій і для України. Наведено рамки створення загального фонду гарантування заробітної плати. Однак, в Законопроєкті № 9510 не пропонується створення подібного фонду в Україні, лише зазначено, що держава виступає гарантом захисту прав працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця. Відсутність фонду гарантування заробітної плати ускладнить питання пошуку шляхів фінансування заборгованості із заробітної плати. Формування відповідальності без фонду гарантування заробітної плати є дискусійним моментом, який, на нашу думку,

слід доопрацювати для уникнення проблем з фінансуванням заборгованості. Перевагою таких фондів є негайне задоволення вимог працівників на виплату заборгованості із заробітної плати.

Можливо зараз для забезпечення захисту працівників від несвоєчасної оплати праці прийняти Законопроект № 9510 без створення фонду гарантування заробітної плати, а в подальшому створити такий фонд з урахуванням зарубіжного досвіду функціонування таких структур із забезпеченням обов'язкового державного контролю для уникнення випадків шахрайства, створюючи умови «прозорого» механізму захисту прав найманих працівників.

Йдучи еволюційним шляхом слід йти у напрямку розширення та захисту прав найманих працівників, а не звуження трудових прав та соціальних гарантій людини праці, формуючи людський капітал, соціальний добробут та підвищуючи соціальну якість суспільства. Слід поступово відновлювати перевірки бізнесу Державною службою України з питань праці, особливо в тих регіонах, де немає бойових дій.

Висновки. Важливою у напрямі зменшення бідності та нерівності доходів населення є подальша інституціалізація системи оплати праці в контексті інклюзивного розвитку суспільства, що охоплює питання збільшення соціального добробуту, справедливого соціально-економічного росту, покращення соціальної якості життя.

Військові дії та прийняття Урядом України рішення про припинення на період воєнного стану перевірок бізнесу, зокрема з питань законодавства про працю та про охорону праці у зв'язку з необхідністю адаптації бізнесу до роботи в умовах війни спричинили загострення проблеми із заборгованості заробітної плати, що потребує здійснення реформи заробітної плати. На вимогу захисту прав працівників на своєчасну виплату заробітної плати підготовлено Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо посилення захисту вимог працівників щодо виплати заборгованості із заробітної плати, в тому числі у випадку неплатоспроможності роботодавця.

Регулювання проблем у сфері оплати праці потребує здійснення комплексу реформ заробітної плати на основі системної модернізації економіки, спрямованих на збільшення питомої ваги оплати праці у структурі сукупних доходів населення, на створення умов ефективного використання трудового потенціалу, на підвищення рівня продуктивності праці.

Реформування оплати праці в частині захисту прав працівників у випадку затримки заробітної плати має відбуватися з урахуванням пропозицій та рекомендацій, викладених у Дорожній карті з вирішення проблем заборгованості із заробітної плати в Україні, яка сформована в межах Проекту МОП «Оплата праці в Україні: технічна допомога задля подолання заборгованості із заробітної плати, встановлення мінімальної зарплати та рівного винагородження» протягом 2019–2021 рр.

Бібліографічний список

1. Франсуа Ейро. Дорожня карта з вирішення проблем заборгованості із заробітної плати в Україні. МОП. Проект МОП «Оплата праці в Україні: технічна допомога задля подолання заборгованості із заробітної плати, встановлення мінімальної зарплати та рівного винагородження». 2019–2021 рр. 30 с. URL: https://www.fpsu.org.ua/images/images/2021/march/290321/WA_Roadmap_UKR_%D0%B8%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9.pdf
2. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
3. Закон України «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2050-14#Text>
4. Закон України Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
5. Інспектори Держпраці відновлюють контроль за дотриманням прав працівників. URL: <https://dsp.gov.ua/main-news/inspektory-derzhpratsi-vidnovliuiut-kontrol-za-dotrymanniam-prav-pratsivnykiv/>
6. Інфляційний звіт Національного банку України. Липень 2023 р. 47 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q3.pdf?v=4
7. Коваленко А. Заборгованість із заробітної плати: мультиправовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* № 4. 2014. С. 107–117. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyku/nvsy/04_2014/14kavpma.pdf
8. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
10. Конвенція МОП № 95 про захист заробітної плати (1949 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_146#Text

11. Конвенція МОП № 173 про захист вимог працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця (1992 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_286#Text
12. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
13. Куліков Г. Вплив сучасної фінансово-економічної кризи на заробітну плату. URL: <https://dse.org.ua/archive/15/8.pdf>
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
15. Постанова Кабінету міністрів України від 21 лютого 2001 р. № 159 «Про затвердження Порядку проведення компенсації громадянам втрати частини грошових доходів у зв'язку з порушенням термінів їх виплати». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2001-%D0%BF#Text>
16. Постанова Кабінету міністрів України від 12 серпня 2009 р. № 863 «Про посилення контролю за погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/863-2009-%D0%BF#Text>
17. Постанова Кабінету міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1007 «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2020-%D0%BF#Text>
18. Постанова Кабінету міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>
19. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245389>
20. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення захисту вимог працівників щодо виплати заборгованості із заробітної плати, в тому числі у випадку неплатоспроможності роботодавця» № 9510 від 19.07.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42312>
21. Рекомендація МОП № 180 про захист вимог працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця (1992 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_168#Text
22. Яценко Л. Шляхи розв'язання проблем щодо погашення заборгованості з виплати заробітної плати в Україні. Аналітична записка. Серія «Соціальна політика». 2020. № 17. 12 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-03/yacenko.pdf>

References

1. Fransua Eiro (2019–2021) Dorozhnia karta z vyrishennia problem zaborhovanosti iz zarobitnoi platy v Ukraini. MOP. Proiekt MOP "Oplata pratsi v Ukraini: tekhnichna dopomoha zadlia podolannia zaborhovanosti iz zarobitnoi platy, vstanovlennia minimalnoi zarplaty ta rivnoho vnahorodzhennia". 30 p. Available at: https://www.fpsu.org.ua/images/images/2021/march/290321/WA_Roadmap_UKR_%D0%B8%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9.pdf
2. Yevropeiska sotsialna khartiia (perehlianuta). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
3. Zakon Ukrainy "Pro kompensatsiiu hromadianam vtraty chastyny dokhodiv u zviazku z porushenniam strokiv yikh vyplaty". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2050-14#Text>
4. Zakon Ukrainy "Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
5. Inspektory Derzhpratsi vidnovliuiut kontrol za dotrymanniam prav pratsivnykiv. Available at: <https://dsp.gov.ua/main-news/inspektory-derzhpratsi-vidnovliuiut-kontrol-za-dotrymanniam-prav-pratsivnykiv/>
6. Infliaitsiinyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy (July, 2023), 47 p. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q3.pdf?v=4
7. Kovalenko A. (2014) Zaborhovanist iz zarobitnoi platy: multypravovyi aspekt. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychna*, no. 4, pp. 107–117. Available at: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsv/04_2014/14kavpma.pdf
8. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
9. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
10. Konventsiiia MOP No. 95 pro zakhyst zarobitnoi platy (1949). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_146#Text
11. Konventsiiia MOP No. 173 pro zakhyst vymoh pratsivnykiv u vypadku neplatospromozhnosti robotodavtsia (1992). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_286#Text
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
13. Kulikov H. Vplyv suchasnoi finansovo-ekonomichnoi kryzy na zarobitnu platu. Available at: <https://dse.org.ua/archive/15/8.pdf>
14. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: <https://ukrstat.gov.ua>
15. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2001. No. 159 "Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia kompensatsii hromadianam vtraty chastyny hroshovykh dokhodiv u zviazku z porushenniam terminiv yikh vyplaty". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2001-%D0%BF#Text>

16. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 12 serpnia 2009. No. 863 "Pro posylennia kontroliu za pohashennia zaborhovanosti iz zarobitnoi platy (hroshovoho zabezpechennia), pensii, stypendii ta inshykh sotsialnykh vyplat". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/863-2009-%D0%BF#Text>
17. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2020. No. 1007 "Pro utvorennia Mizhvidomchoi robochoi hrupy z pytan pohashennia zaborhovanosti iz zarobitnoi platy (hroshovoho zabezpechennia)". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2020-%D0%BF#Text>
18. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 13 bereznia 2022. No. 303 "Pro pryypynennia zakhodiv derzhavnoho nahliadu (kontroliu) derzhavnoho rynkovoho nahliadu v umovakh voiennoho stanu". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>
19. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy "Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu". Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245389>
20. Proiekt Zakonu "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo posylennia zakhystu vymoh pratsivnykiv shchodo vyplaty zaborhovanosti iz zarobitnoi platy, v tomu chysli u vypadku neplatospromozhnosti robotodavtsia". No. 9510 vid 19.07.2023. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42312>
21. Rekomendatsiia MOP No. 180 pro zakhyst vymoh pratsivnykiv u vypadku neplatospromozhnosti robotodavtsia (1992). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_168#Text
22. Yatsenko L. (2020) Shliakhy rozviazannia problem shchodo pohashennia zaborhovanosti z vyplaty zarobitnoi platy v Ukraini. *Analychna zapyska. Seriia "Sotsialna polityka"*, no. 17, 12 p. Available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-03/yacenko.pdf>

Стаття надійшла до редакції 15.08.2023

Tetiana Perehudova

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Researcher of the Sector of Labor Economics
of the Department of Socio-Economics of Labor
Institute for Economics and Forecasting National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3093-6104>

SALARY DEBT: TRENDS AND DIRECTIONS OF THE RIGHTS PROTECTION REFORM OF CITIZENS TO TIMELY RECEIVING COMPENSATION FOR WORK

One of the problems in the payment system in Ukraine is arrears of wages. The issue became more acute during the war in Ukraine as a result of the instability of economic activity, economic and financial crises. Another institutional factor that affected the level of wage arrears is the decision by the Government of Ukraine to suspend business inspections for the period of martial law, in particular on issues of labor and labor protection legislation. Salary is an important and basic element of the formation of monetary income and aggregate resources of households. Delayed wages leave households without a significant portion of income, exacerbating the problem of population poverty, social quality and ensuring decent living conditions. **Objective** – to investigate the trends in wage arrears in Ukraine and justify the directions of reforms in the wage system in view of national characteristics and positive global practices of protecting the rights of employees. To achieve the goal, the following scientific **methods** were used: a systematic method of scientific knowledge and functional analysis regarding the improvement of regulatory support for solving the problem of salary delays and determining ways to overcome the problem of salary arrears, statistical analysis – when studying debt trends. **Results.** An assessment of the institutional provision of the right of workers to timely payment of labor in Ukraine before hostilities and in conditions of war was carried out. An assessment was made of the Draft Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine on Strengthening the Protection of Employees' Claims for Payment of Salary Arrears, including in the Case of Employer Insolvency (No. 9510 dated 19.07.2023), which was prepared to protect the rights of employees in wartime conditions. National and international legislation has been studied to strengthen the protection of the rights of workers to receive timely remuneration for work. **Scientific novelty.** The provisions of the institutionalization of legal regulations for the protection of the rights of citizens to timely receipt of wages are substantiated, with the determination of priorities for reforming the labor remuneration system and the creation of a deposit guarantee fund. **The practical significance** lies in the creation of an institutional basis for ensuring the rights of citizens to timely payment of labor. Priorities for reforming the national legislation on the specified issues have been determined. The proposals relate to the creation of a deposit guarantee fund with mandatory state control. It is necessary to create conditions for a "transparent" mechanism for the protection of the rights of employees.

Keywords: decent work, wages, debt, income, reforms, employee rights.